

Önceleri kemeçe ile birlikte daha çok köçeklerin dansına eşlik eden lavta XIX. yüzyılın ortalarında fasıl heyetine girmiştir. Tanbûrî Cemil Bey'e (ö. 1916) kadar yalnız Rum asıllı sâzendelerin daha çok bir ritim sazi gibi çaldığı lavta Cemil Bey'in elinde bir taksim sazına dönüştü. Cemil Bey'den sonra Refik Fersan ve Mesud Cemil Tel gibi sâzendeler tarafından da icrada kullanılan lavtaya ilgi son zamanlarda azalmıştır. Fasil lavtacılarının kullandığı ritmik mızrap vuruşları bazan alttan, bazan üstten bütün tellere vurmayaya dayalıydı. Bir kısım üdîlerin de benimsediği lavta mızrabı, babası da lavtacı olan üdî Yorgo Bacanos'tan (ö. 1977) sonra unutulmaya yüz tutmuştur. Türk müzik tarihinde lavta icracılığıyla şöhet kazanmış müşikişinaslar arasında yukarıda zikredilenlerin dışında Hristo, Andon ve Civan kardeşler, Övrik Efendi, Lutfi Bey özellikle zikredilmelidir.

Avrupa lavtasında olduğu gibi sapında perde bağları olan Osmanlı lavtasının gövdesi (ses kutusu) udunki gibi armudîdir. Hilâl biçiminde 13, 15 veya 17 ahşap dilimin yan yana yapıştirılmasıyla yapılan gövde udun gövdesinden daha küçük ve siğ olup uzunluğu 44 cm., genişliği 29 cm. ve derinliği 14,5 santimetredir. Sapı ise udunkinden uzundur (31 cm.). Dolayısıyla tel boyu uda nazaran 10 cm. kadar fazla olup 68 santimetredir. Düzgün ve sıkça elyafli ladinden yapılan göğsünde (ses tablası) 8 cm. çapında fildişi, bağa, boy-nuz, sedef kaplı ahşap gibi malzemelerden oyulmuş bir kafesle kapatılan yuvarlak bir delik bulunur. Genellikle iki ucunda birer kuş başı kabartması yer alan eşiği göğse yapışıktır ve aynı zamanda tel takozu işlevi görür. Eşikle göğüs deliği arasında daha çok ince bir bağa tabakasından yapılan mızraplık yer alır. Bu ise mızrabın zedelemesine karşı göğsü korumak içindir. Udunki gibi esnek bir maddeden olan mızrap dar ve uzundur. Eskiden kartal teleği sapı veya bağadan yapılan mızraplar da kullanılırdı. Udda olduğu gibi baş parmakla işaret parmağı arasında kullanılan mızrap tellere bazan alttan, bazan üstten vurulur. Burguluk da uddaki gibidir, ancak daha küçüktür, sonunda ağaçtan oyulmuş bir kuş başı figürü bulunur.

Kemeçe ile birlikte en çok süslenmiş Osmanlı sazi olan lavta üçü çift olmak üzere dört tellidir. Tek olan en pest teldir (bam). Eskiden genellikle tellerin dördü de çift olarak takılırdı. Nevâ teli için eskiden bağirsak teller kullanılırdı, günümüz-

de ise naylon teller takılmaktadır. Diğer teller daha önceleri olduğu gibi gümüş veya bakır sargılı ibrişimdendir. Lavtanın en yaygın akort biçimleri tizden peste doğru şöyledir: Nevâ (orta sekizlideki re), rast (orta sekizlideki sol), yegâh (pest sekizlideki re), kaba rast (pest sekizlideki sol) veya nevâ (re), rast (sol), kaba çâr-gâh (pest sekizlideki do), kaba acemaşiran (pest sekizlideki fa). Eski lavtalarda sapın bittiği yerde tiz çâr-gâh (tiz sekizlideki do) perdesi yer alırdı. Günümüzde sapı biraz uzatılan lavtada sapın sonuna tiz nevâ (tiz sekizlideki re) perdesi bağlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmut Ragıp Gazimihal, *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 147; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 89-90; Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezinlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul 1994, s. 60, 277; Mesut Cemil, "Kaybolan Türk Sazi Lâvta", *MM*, XXV/276 (1972), s. 4-5.

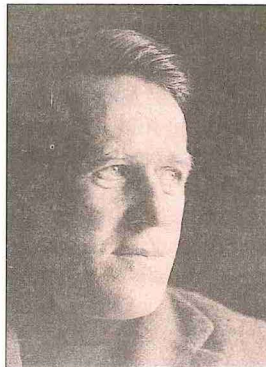

FİKRET KARAKAYA

LAWRENCE, Thomas Edward (1888-1935)

Arkeolog ve İngiliz ajanı.

16 Ağustos 1888'de İngiltere'nin Galler bölgesinde Tremadoc kasabasında doğdu. Arabistanlı Lawrence (Lawrence of Arabia) diye tanınmıştır. İrlanda'da geniş arazileri olan babası Baron Edward Robert Chapman, eşini ve dört kızını terkederek Dublin'de çocuklarının mürebbiyesi Sara Maden Junner ile yaşamaya başladı ve bu sebeple aile adını değiştirip Lawrence soyadını aldı. Eşinin boşanma taleplerini reddetmesi ve üzerindeki sosyal baskılar yüzünden Sara'yı ve ondan doğan çocukları Thomas Edward ile Bob'u yanına alıp İskoçya'ya gitti (1889). Bir süre Man adasında ve Fransa'nın kuzey sahilindeki Dinard bölgesinde yaşayan aile çocukların eğitimi için 1896'da İngiltere'ye dönüp

Thomas
Edward
Lawrence

Oxford'da yerleşti. Lawrence'in ilk eğitimi değişik bölgelerde yapması onun çeşitli dilleri ve farklı hayat tarzlarını tanımasını sağladı. Ancak anne ve babasının resmen evli olmadıklarını öğrenmesi psikolojik durumunu etkiledi. Zaman zaman ailesinden uzaklaşan Lawrence 1906'da bisikletle Fransa turuna çıktı. Geri döndüğünde asker olmak için Cornwall'daki bir topçu birliğine yazıldı. Burada yaklaşık sekiz ay kaldı. Cornwall'a giden babası askerlikten ayrılması için gereken tazminatı ödeyerek eve dönmelerini sağladı.

Aynı yıl St. John's College için yaptığı burs başvurusundan sonuç alamayan Lawrence 1907'de Oxford'daki İsa Okulu'nun tarih bursunu kazandı. Lawrence'in geleceği için endişelenen babası, onu Canon Christopher aracılığı ile Oxford Üniversitesi'nin iki şarkiyatçısıyla tanıştırdı. Bunlardan ilki Oxford'da Arapça profesörü olan David Margoliouth, ikincisi Ashmolean Müzesi müdürü, arkeolog ve İngiliz istihbarat örgütünde danışmanlık yapan D. G. Hogarth idi. Hogarth Lawrence'in âdeta babalığını üstlendi. Ona arkeoloji zevkini aşıladı. Kendisini İngiliz milliyetçiliği fikrini savunan *Round Table* dergisi etrafındaki bir grup ile tanıştırdı. Bu grubun Lawrence'in fikir dünyasının oluşmasında önemli katkısı olmuştur.

Hogarth'ın yönlendirmesiyle 1907'de Fransız şatoları ve savaşları konusunda çalışmalar yapan Lawrence, ertesi yıl Suriye ve civarında Haçlı askerî mimarisi konulu bir tez yapmaya karar verdi. Çalışmaları için gereken malzemeleri Hogarth sağladı. Osmanlı topraklarındaki araştırmalarında kendisine kolaylık sağlanması için resmi izinler alındı. Arap topraklarında nasıl davranması gerektiği hususunda Oxford'da yaşayan Arap arkadaşı N. Udeh ve seyyah Charles Doughty'den bilgi edinen Lawrence 1909 Haziranında Londra'dan yola çıktı ve 7 Temmuz 1909'da Beyrut'a vardı. Yaptığı plana ve Hogarth'ın kendisine verdiği haritalara göre o zamanki Suriye topraklarında 1000 milik bir seyahat gerçekleştirerek yolu üzerindeki Haçlı kalelerini inceleyecekti. Beyrut'tan hareketle yaya olarak Sayda'ya, oradan Safed, Taberiye, Nâsiriye ve Hayfa'ya gidip tekrar Akkâ üzerinden Sayda'ya döndü. Turistten ziyade bir yerli gibi hareket eden, Arap yiyecekleri yiyip Arap kıyafetleri giyen Lawrence, Arap topraklarındaki bu ilk tecrübesinin ardından Trablusşam'a yöneldi. Oradan Lazkiye, Antakya, Halep ve Urfa'ya gitti. Daha sonra Şam'a geçti. Bu gezisinde bir yandan

Arapça öğrenip toplum yapısını tanıırken öte yandan teziyle ilgili malzeme topladı. 1910'da İngiltere'ye dönerek tezini sundu ve çok başarılı bulundu.

1910 yazında Hogarth, Lawrence'den Nizip'in güneydoğusunda Suriye sınırındaki Kargamış'ta British Museum adına sürdürdüğü Hitit arkeolojik kazılarına katılmasını istedi. O sırada Osmanlı Devleti üzerinde etkin olan ve İngilizler'i rahat-sız eden Alman nüfuzuna karşı İngiliz istihbaratı Anadolu'daki bu tür faaliyetlerle yakından ilgilenmekteydi. Lawrence'in bu kazıya katılması dolaylı da olsa onu ilk defa İngiliz istihbaratının şemsiyesi altına soktu. Ancak başta Hogarth olmak üzere Lawrence'i yetiştirenler henüz onu yeterli bulmadıklarından önce Beyrut yakınlarındaki Cübeyl'de Amerikan Misyoner Okulu'na göndererek Arapça'sını geliştirmesini sağladılar. Hogarth 1911 Şubatında Lawrence ile Cübeyl'de buluşup birlikte seyahate çıktılar. Beyrut, Hayfa, Nâsiriye, Yermük gibi yerleri dolaşarak Der'a Hicaz Demiryolu İstasyonu'na kadar gittiler; oradan Humus ve Halep üzerinden Kargamış'a ulaştılar. Hogarth kısa bir süre sonra kazı işini Lawrence'e bırakıp Londra'ya döndü. Bu dönemde bedevî Araplar'ın arasına karışarak onların hayat tarzlarını, geleneklerini öğrenen Lawrence'in bedevîler arasında sık sık dolaşması Osmanlı yetkililerinin dikkatini çekti ve bir defasında hapse atılacak kadar takibata uğradı. 1913 yazında Londra'ya giden Lawrence birkaç ay sonra tekrar Kargamış'a döndü. 1914 yılı başında Hogarth'ın tâlimatıyla Filistin Araştırma Vakfı adına bilimsel bir inceleme gezisine katıldı. İngiliz ordusundan yüzbaşı S. F. Newcombe'un nezaretinde gerçekleşen bu gezi, aslında Sînâ çölünde geçitlerin ve su kaynaklarının yerini belirlemek için yapılan bir askerî istihbarat çalışmasıydı. Böylece Lawrence'in o güne kadar İngiliz istihbaratı ile dolaylı ilişkisi doğru-

dan ilişkiye dönüştü. Altı hafta süren çalışmalar sırasında geçitlerin ve su kaynaklarının haritasını çıkaran ekip Osmanlı yetkilileri tarafından Akabe'ye sokulmadı. Ancak Lawrence bir yolunu bularak kasabaya girdi ve önemli bilgiler edindi. Osmanlı demiryollarıyla ilgili bilgiler toplamaya devam eden Lawrence, özellikle Toroslar'daki demiryolu geçitleri hakkında İngiliz istihbaratına raporlar hazırladı ve raporlarını takdim etmek üzere Haziran 1914'te Londra'ya döndü.

Lawrence, I. Dünya Savaşı başlayınca Hogarth'ın tavsiyesi üzerine Kahire'deki Askerî Haberalma Örgütü'nde görevlendirildi. Sonradan Arap Bürosu adı verilen bu örgütte teğmen rütbesiyle çalışmaya başlayan Lawrence, askerî haritalar hazırlama ve özellikle Kanal Harekâtı'nın ardından İngilizler'in eline geçen Osmanlı esirlerini sorgulama ve bilgi toplama çalışmalarında görev yaptı. Kısa zamanda yüzbaşıya yükseldi, ancak sınırlı yetkilere sahipti. Büro hizmetleri dışında kendisine verilen ilk görev, Kütül'amâre'de İngiliz kuvvetlerini kuşatan Osmanlı kuvvetleri kumandanı Halil Paşa'yı kuşatmayı kaldırması için ikna etmektir. Mart 1916'da Basra'ya giderek Halil Paşa'ya kuşatmayı kaldırması için 1 milyon -bazılarına göre 2 milyon- sterlin rüşvet teklif etti. Paşadan ret cevabı alınca ilk operasyon görevinde başarısız oldu. Bu olaydan sonra Irak'ta bir Arap isyanı planlayan İngilizler bunun için Lawrence'i görevlendirdiler. İlk iş olarak eski Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı üyelerinden Süleyman Feyzi ile görüşerek kendisinden İngilizler'in hazırlayacağı isyana öncülük etmesini isteyen Lawrence bu girişimden de istediği neticeyi alamadı. Mayıs 1916'da Kahire'ye döndü.

Haziran 1916'da Hicaz'da Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasının ardından Lawrence bu bölgede görev almak istedi. Ekim 1916'da Kahire'deki İngiliz Bürosu sekreterlerinden Ronald Storrs ile Cidde'ye giderek Şerif Hüseyin ayaklanmasında yer aldı. İngilizler'le Şerif Hüseyin ve oğulları arasında aracılık yapmak ve isyanın İngilizler'in lehinde sonuçlanması için faaliyet göstermek üzere görevlendirilen Lawrence bedevîlere dağıtılmak üzere bol para ile desteklendi. Lawrence'in, 1916 yılının son günlerinden 1918 Ekiminde Şam'ın İngiliz kuvvetlerince alınmasına kadar geçen yirmi iki ay boyunca ayaklanan Araplar'ın başında bulunduğu ve bütün eylemleri onun yönettiği iddia edilmiştir. Halbuki

isyanın planlanmasından bile haberi olmamış, isyandan sonraki sürenin bir yıla yakın kısmını Kahire, Cidde ve Süveyş'te, alınışından sonra da Kudüs'teki karargâh merkezinde geçirmiştir. Fiilen askerî harekâta ve cephe gerisindeki bilgi toplama faaliyetlerine katıldığı süre beş ay kadardır. Bu sürede başlıca faaliyetleri Medine'deki Türk birliğine yardım sağlayan Hicaz demiryolunun tahrip edilmesi, bazı Türk birliklerine baskın yapılması ve rütbesinin binbaşıliğe yükseltilmesine vesile olan Akabe Limanı'nın ele geçirilişinde bulunmasıdır. Şerif Hüseyin isyanındaki rolü askerî olmaktan ziyade siyasidir. Savaşın ardından Batı kamuoyuna, âdetâ Osmanlı Devleti'nin karşısında tek başına mücadele eden ve Osmanlı ordularının Arap yarımadasından çıkarılmasını sağlayan yegâne kişi gibi sunulması ayaklanmadaki rolünün abartılmasına sebep olmuştur. Savaş sonrasında İngiliz hükümetinin Araplar'a karşı politikalarında Lawrence'in düşüncelerini önemsememesi de onun İngiliz istihbaratının ortaya koyduğu suni bir kahraman olduğunu göstermektedir.

Şam'ın İngilizler'in eline geçmesi üzerine Londra'ya dönen Lawrence, burada Şerif Hüseyin'in oğulları yönetiminde üç Arap devletinin kurulması için faaliyet gösterdi. Bu sırada İngiltere'ye giden Şerif Faysal'a danışmanlık yaptı, siyonistlerle onun arasında ara buluculuk girişimlerinde bulundu. Siyonist hareketin, komşuları Araplar'ın hayat seviyesini yükselteceğini savundu. Faysal'ın Paris Barış Konferansı'na girebilmesi için çalıştı, ancak hiçbir girişiminde başarılı olamadı. Lawrence'i kullanıp albay rütbesine yükselten İngiliz istihbaratı artık onu devre dışı bırakmaya başlamıştı. Lawrence de 1922'de albay rütbesini terkedip kimliğini gizleyerek Ross adıyla hava kuvvetlerine girdi. Kimliği anlaşılmca Shaw ismiyle tank birliğine geçti, ardından Sherrif hava kuvvetlerine döndü. 1927-1930 yılları arasında Hindistan'da çalıştı, burada kendisine verilen görevler tamamen masa başı işlerdi. 1935 Şubatında emekliye ayrıldı. Kullandığı motosikletle yaptığı kaza, bazılarına göre ise suikast sonucunda 19 Mayıs 1935'te öldü.

Fırsat buldukça bir şeyler yazmayı âdet edinen Lawrence'in tanınmasını sağlayan eseri *Seven Pillars of Wisdom* adıyla yayımladığı hâtıratıdır. Hâtıralarını 1919'da kaleme almaya başlamış, ancak muhtemelen İngiliz istihbaratının istekleri üzerine yaşadığı bütün olayları anlatma-

Lawrence
Arap
kıyafetile

miştir. Olayları daha ziyade İngiliz şovenizmine ve propaganda amacına yönelik olarak abartılı bir dille aktardığı, Türkler'e karşı duyduğu aşırı nefreti Arap sempatisizliği ile örtmeye çalıştığı, sürekli değişken bir kimlik ortaya koyduğu, bu arada yanlış, yalan ve hatta iftira niteliğinde bilgilere de başvurduğu görülmektedir. İngiliz araştırmacıları bile zaman zaman bu çelişiklere dikkat çekmişlerdir. İlk olarak 1926'da 128 adet basılıp özel kişilere gönderilen kitabın ertesi yıl *Revolt in the Desert* başlığıyla bir özeti yayımlanmış, tam metni ise 1935'te ölümünden sonra basılmıştır. 1910 yılında tamamladığı tezi *Crusader Castels* ile (1936, Oxford 1988) hava kuvvetlerinde çalıştığı yıllarda tuttuğu günlüğün yanında (*The Mint*, Jonathan Cape 1955) gazete ve dergilerde yayımlanmış birçok makalesi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, Jonathan Cape 1964, tür.yer.; L. Massignon, *Parole donnée*, Paris 1962, s. 286-291; L. Thomas, *With Lawrence in Arabia*, London, ts., s. 73, 293; Ph. Knightley – C. Simpson, *The Secret Lives of Lawrence of Arabia*, London 1969, s. 7-50; Subhî el-Ömerî, *Laurens kemâ' arafâtühü*, Beyrut 1969; J. E. Mack, *A Prince of Our Disorder*, *The Life of T. E. Lawrence*, Boston 1976, s. 138-146; Vincent-Mansour Monteil, *Lawrence d'Arabie le lévrier fatal 1888-1935*, Paris 1987, tür.yer.; J. Wilson, *Lawrence of Arabia*, London 1989, tür.yer.; L. James, *The Golden Warrior: The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, London 1990, tür.yer.; A. Hourani, *Islam in European Thought*, Cambridge 1991, s. 116-128; Orhan Koloğlu, *Bedevi Laurens Arap Türk*, İstanbul 1993; Suleiman Mousa, "T. E. Lawrence and His Arap Contemporaries", *ArS*, VII (1985), s. 7-21; Salahi R. Sonyel, "Albay T. E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı (İngiliz Belgelerine Göre)", *TTK Belleten*, LI/199 (1987), s. 231-255; "Lawrence, Thomas Edward", *EBr*, XIII, 829-830.

ORHAN KOLOĞLU

LÂYEZÂL

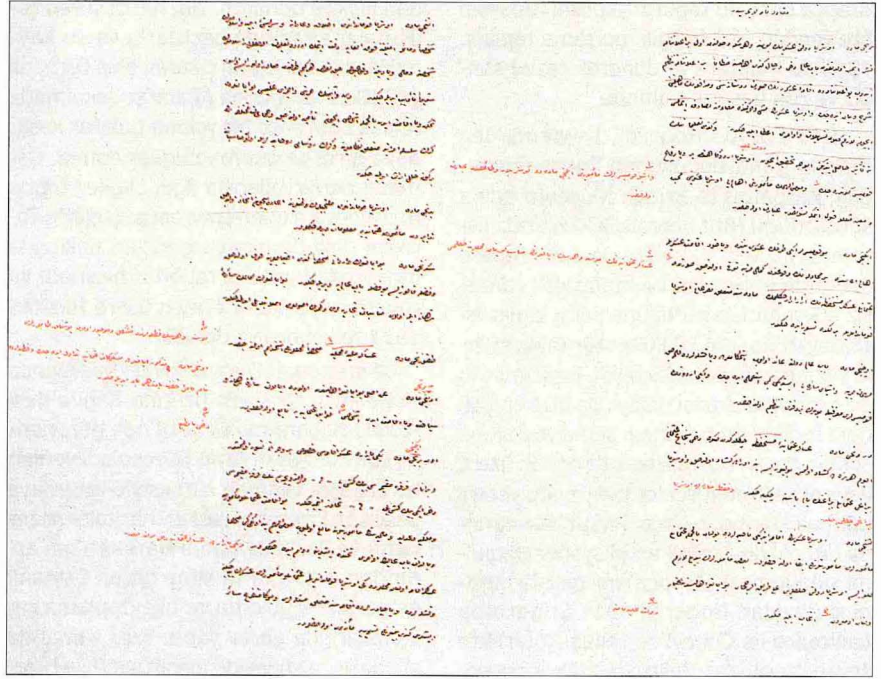
(bk. BEKÂ).

LÂYİHA

(لائحة)

Osmanlı bürokrasisinde
rapor veya taslak türü
belgeye verilen ad.

Arapça asıllı bir kelime olan lâiha "düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi" anlamına gelir. Osmanlılar lâihayı rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü

Mukavelenâme lâiyhası (M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 5954)

için kullanmışlardır. Rapor mahiyetindeki lâiyhalar kendi içlerinde de birkaç gruba ayrılır. Bunların arasında belki en çok kullanılan ve en çok bilineni ıslahat lâiyhaları olup herhangi bir konuda düşünülen ıslahatın bir kişi veya daire tarafından kaleme alınmış metni ve belgesidir. Osmanlı tarihinde bu tür birçok lâiya hazırlanmıştır. En meşhurları Tatarcık Abdullah Efendi, Koca Yûsuf Paşa, Abdullah Birri Efendi, Sâdullah Enverî, Fâik Paşa gibi şahıslar tarafından yazılmış olanlardır. Bu gruba giren ikinci lâiya tipi bir memuriyet veya teftiş sonrasında tesbit edilen hususların kaleme alındığı belgelerdir. Bu tür lâiyhalar içinde yabancı bir devlet nezdine gönderilen memurların itibalarını bildirdikleri lâiyhalar da vardır. Meselâ Yâver Süleyman ve Yüzbaşı Âsaf beylerin İran memuriyetleriyle ilgili lâiyhaları bunlardandır (BA, YEE, nr. 14-117-126-7). Üçüncü tip lâiyhalar bir mesele hakkında görüş bildirir ki bunlara örnek olarak Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Muahedesi ve gayri müslim tebaaya verilen imtiyaz fermanı hakkındaki itirazlara cevap mahiyetinde olan lâiyhası gösterilebilir (Cevdet, I, 76-83). Esbâb-ı mücibe lâiyhaları ise yeni konulacak bir kanun veya bir kanunda yapılacak değişikliğin sebeb-

lerini açıklamak üzere kaleme alınır. Elviye-i selâse ile ilgili olarak hazırlanan lâiya bu gruba örnek olarak verilebilir (BA, DUİT, nr. 1/2-5). Taslak mahiyetindeki lâiyhalar kanunnâme, nizamnâme, tâlimatnâme, mukavelenâme, şartnâme gibi belgelerin taslakları niteliğindedir. Bunlar, resmî daireler tarafından hazırlanabildiği gibi devletle bir mukavele yapacak şirket veya şahıslar tarafından da kaleme alınıp resmî makamlara sunulabilir.

Lâiyhaların bütün diğer belgeler gibi kağıdın üst kenarına yakın bir yerinde "hüve" işareti yer alır. Biraz boşluk bırakıldıktan sonra lâihanın neye dair olduğu yazılır. Lâiyhalarda elkâb bulunmaz. Ancak yazılan makama göre takdim ifadesi değişik olur. Lâiyhalar mahiyetlerine göre kağıdından tertip şekline kadar farklılık gösterir. Rapor mahiyetinde olanlarda kullanılan kağıtların büyüklüğü raporun uzunluğuna göre değişir. Çok uzun olanlar birkaç sayfa halinde ve defter şeklinde yazılmıştır. Tek takrirlik kağıt kullanıldığında marj sağda, çift takrirlik kağıt kullanıldığında marj yaprağın "b" yüzünde sağda, "a" yüzünde soldadır. Taslak niteliğindeki lâiyhalar üzerinde düzeltmeler yapılabileceğinden kağıdın kullanılışı da farklıdır. Bunlarda lâiya metni ya kar-